

BUDOUCNOST LEVICE BEZ LIBERALISMU

Petr Drulák
Jan Keller
Matěj Stropnický
Ilona Švihlíková
(eds.)

Praha 2021

M^da

OBSAH

ÚVOD	7
CO SE STALO S LEVICÍ?	11
TEZE ZA SPRÁVEDLIVOU SPOLEČNOST	17
LEVICE PRO VŠEDNÍ DEN	
OSKAR KREJČÍ	33
EKONOMICKÁ SUVERENITA A OBNOVA DEMOKRATICKÉ LEGITIMITY	
ILONA ŠVIHLÍKOVÁ	39
NÁRODNÍ STÁT A EKONOMICKÁ DEMOKRACIE	
MICHAŁ ŠEVČÍK	47
JE MOŽNÁ KONZERVATIVNÍ LEVICE?	
JAN KELLER	53
KONZERVATIVNÍ LEVICE A JEJÍ RIVALOVÉ	
JAROMÍR HOŘÁK	59
OBNOVIT SOLIDARITU	
PETR DRULÁK	67
PROBLÉM DEMOKRACIE V DOBĚ „VELKÉHO VYVLASTNĚNÍ“	
ADAM VOTRUBA	73
PROTI SVOBODĚ POSTAVIT SPRÁVEDLNOST	
MATĚJ STROPNICKÝ	79
POPULISMUS JAKO VOLÁNÍ PO ZÁCHRANĚ DEMOKRACIE	
VERONIKA SUŠOVÁ-SALMINEN	85
PROTI LIBERALISMU I KONZERVATISMU ZA OBNOVU LEVICE	
PETR KUŽEL	91
KDE HLEDAT POLITICKÉ SPOJENCE?	
PETR KUŽVART	97
POLITIKA PEVNÝCH IDENTIT	
MICHAEL HAUSER	103
LEVICE V PASTI SYSTÉMOVÉ KONFORMITY	
DOMINIK FORMAN	111
K ČEMU SE MÁ LEVICE HLÁSIT V DĚJINÁCH?	
STANISLAV HOLUBEC	117
ŽLUTÉ VESTY ZVONÍ UMÍRÁČEK FRANCOUZSKÝM OLIGARCHŮM	
MARTIN DANEŠ	125
AUTOŘI	131

© Masarykova demokratická akademie, z. s. (2021)

ISBN 978-80-87348-91-8 (Masarykova demokratická akademie, z. s.)

PROTI LIBERALISMU I KONZERVATISMU ZA OBNOVU LEVICE

Petr Kužel

Neoliberální obrat v sedmdesátých letech ukázal, že smír mezi prací a kapitálem, jenž v Evropě existoval ve třiceti poválečných letech, byl pouze dočasný, a že v celkovém historickém vývoji kapitalismu představuje spíše anomálii danou specifickými okolnostmi poválečného období. Začaly se rozevírat nůžky mezi vývojem mezd a zisků, respektive relativním poklesem mezd ve vztahu k celkové produktivitě. Došlo k vlně deregulace, financializace a rozvoji finančního kapitálu, jehož zisky následně rostly již nejen na úkor zaměstnanců, ale i produktivního kapitálu. Postupně docházelo k odbourávání sociálního státu a strmému nárůstu ekonomických nerovností. Levice v různých částech světa i Evropy reagovala na tento neoliberální obrat pochopitelně různě. Není třeba zvláště zdůrazňovat, že jiná byla situace například v Latinské Americe, jiná v Asii, jiná v Evropě východní a ještě jiná v Evropě západní. Zde se část levice, zejména té neparlamentní, pod tlakem nastupujícího neoliberalismu postupně přeorientovala pod praporem radikálnosti na neškodnou kulturní kritiku. Jedním z hlavních principů kapitálu je prostorově a strukturálně se rozšiřovat a přitom rozrušovat všechny tradiční vazby. Těžko by pro tento svůj rozvoj našel kapitál v oblasti kulturní a ideologické vhodnějšího spojence než právě novou kulturní levici. Ne náhodou její dynamický rozvoj po roce 1968 v podobě nejrůznějších hnutí úzce koreluje s rozvojem neoliberalismu v rovině ekonomické. Obojí se vzájemně podmiňuje a ona kulturní kritika, mimo jiné spojená i s kritikou dominantní role státu, který je však naneštěstí v současné době jediným prostředkem regulace kapitálu, právě kapitálu pomáhá přejít na flexibilnější a efektivnější formy vykořisťování. Přesvědčivě to ukázali mimo jiné Luc Boltanski a Ève Chiapellová v knize *Le nouvel esprit du capitalisme* či dříve Régis Debray v práci *Mai 68: une contre-révolution réussie*. Dominantní část evropské levice se nicméně neomezovala na kulturní kritiku a reagovala na neoliberální obrat jinak. Po počáteční neúspěšné snaze neoliberalismu čelit a přejít do protiofenzívy (z nedávné doby je zajímavým příkladem pokus Řecka postavit se

„trojce“), zaujala evropská parlamentní levice v podstatě defenzivní postoj, spočívající v obraně těch sociálních výhod, které vybojovala v poválečných letech. S vlastním emancipačním projektem, jenž by byl srovnatelný se vznikem socialistického hnutí v polovině 19. století a nesl podobný univerzálně emancipační étos, ale již nepřišla. Tento obranný postoj a faktická ztráta vlastního étosu vedl levici v dlouhodobé perspektivě k alianci s liberalismem a k převzetí jeho étosu a tím i jeho politické agendy a politického horizontu. Velmi dobře to lze demonstrovat v oblasti boje za rozšiřování lidských práv. Socialistická levice za ně sice vždy bojovala, včetně práv politických – připomeňme jen její úspěšný boj za všeobecné hlasovací právo –, nikdy však svůj boj neomezovala jen na ně. Vždy si uvědomovala, že dosažení politických práv musí být doprovázeno zajištěním materiálních podmínek pro jejich realizaci, jinak se jejich dosažení stává jen něčím formálním, něčím, co prakticky zajišťuje reálnou svobodu jen dobře situovaným vrstvám. V praktické politice tak byla hlavním cílem levice práva hospodářská a sociální, která přinášela konkrétní zlepšení materiálních podmínek obyčejných zaměstnanců, nepřivilegovaných obyčejných lidí. Jako příklad za všechny uveďme boj za osmihodinový pracovní den, sociální zabezpečení, všeobecnou zdravotní péči, dostupnost vzdělání apod. Dosažení politických práv, včetně výše uvedeného všeobecného hlasovacího práva, nebylo chápáno jako cíl sám o sobě, ale jako prostředek, jehož pomocí se levice přiblíží k realizaci oněch práv hospodářských a sociálních. Politická práva a jejich zajištění jsou z hlediska socialistického sice nutnou, nikoli však dostačující podmínkou emancipace. Na rozdíl od liberalismu neomezovala socialistická levice svůj boj na ně, ale vycházela z obsahového, ne pouze formálního pojetí svobody a rovnosti. Svobody nikoli *od něčeho*, nýbrž *k něčemu*. To tvoří její podstatný rozdíl oproti liberalismu. Proto také u ní v popředí stojí boj za ekonomická a sociální práva a jejich reálné uskutečnění, proto onen důraz na problematiku ekonomicko-sociální oproti emancipaci omezující se jen na oblast politicko-kulturní. Zde se ovšem dostáváme k vážnému problému. Příslušníci liberální levice obvykle radí, že je třeba, aby levice řešila obě roviny – ekonomickou i kulturní – a aby překonala tzv. binární myšlení. Tato dobře míněná rada, která hezky funguje na papíře, má nicméně tu vadu na kráse, že nefunguje prakticky. K tomu, aby levice prosadila razantní ekonomicko-sociální změny ve prospěch neprivilegovaných vrstev, musí získat jejich silnou podporu. Nicméně průnik množin těch, kdo

jsou v ekonomických otázkách socialisty a v kulturních zároveň liberály, je tak malý, že tvoří téměř prázdnou množinu. Poslechnout rady představitelů liberální levice by tak velmi pravděpodobně znamenalo stát se politicky marginálním a neprosadit v rovině ekonomické nikdy nic. Lze jen doufat, že to není vědomým účelem těchto rad. Jak ukázal Didier Eribon v *Návratu do Remeše*, dolní vrstvy pociťují jak vůči ekonomickým, tak kulturním liberálním elitám v podstatě otevřené nepřátelství. V České republice se tento postoj oproti Francii pravděpodobně nijak zvlášť neliší, takže snažit se tyto vrstvy oslovit liberální agendou nedává příliš smysl. Přehnaný tlak na tuto liberálně-kulturní agendu může v důsledku znamenat jen to, že prekarizované vrstvy přejdou do řad konzervativní, až nacionalistické pravice – jak už to můžeme koneckonců názorně pozorovat právě na příkladu Francie.

Nelze tedy mít oboje zároveň. Levice si musí vyjasnit, co je jejím prioritním tématem: zda jsou to ekonomické nerovnosti, nebo kulturní boje. Domnívám se, že je to to první. Že levice by zkrátka měla přesunout akcent z kulturních bojů a politiky identit na problémy ekonomické nerovnosti. Koneckonců například ženám jistě v jejich emancipaci více pomůže výstavba školek a jejich vyšší dostupnost než genderové komolení češtiny a jiných jazyků či boj proti sexistické reklamě apod. Co se týče menšin, není třeba se obávat toho, že by zůstaly nechráněny. O zájmy menšin se starají liberálové, kteří v západních společnostech tvoří hegemonní složku, ale úkolem levice by mělo být postarat se především o ty, na něž všichni ostatní zapomněli. Feminismus, boj proti rasismu či boj za práva nejrůznějších sexuálních a genderových menšin není něčím „radikálním“ či „antikapitalistickým“, jak se snad domnívají někteří příslušníci nové levice. Je to mainstreamový proud, oficiálně prosazovaný i takovými institucemi, jako je Evropská unie, jejíž povaha rozhodně není nijak radikální, nýbrž naopak velmi neoliberální.

Vyjasnění si toho, co je prvotní a co druhotné, stejně jako to, jaký je vztah levice a liberalismu, musí být základem další strategie levice. Lze jen přivítat záslužný překlad knihy Jeana-Clauda Michéy *Tajnosti levice*, který tyto otázky velmi přesně analyzuje. Kniha vzbudila zaslouženou pozornost a po dlouhé době vyvolala na levici skutečně zásadní diskusi. Rád bych se tedy ve zbytku svého textu k této knize vrátil.

Michéa v ní představuje právě analýzu historického vzniku spojení socialismu a liberalismu a jeho důsledků a poukazuje především

na nerovnost této aliance: zatímco socialisté přejímají liberálně-kulturní témata a berou je za svá, u liberálů k obdobnému pohybu přebírání socialistických témat nedochází. Levice se tak postupně stává jen přívěskem liberalismu a ve svých konkrétních politických krocích se de facto redukuje na něj. Michéa neříká, že levice musí nutně opustit problematiku menšin, genderových nerovností, ekologie apod., ale zastává stanovisko, které lze jen stěží popřít, že to není její fundament, že to není to, co dělalo a dělá levici levicí, a vyzývá k obnově původního obsahu levice. Ten, jak jsme řekli výše, spočívá především v boji proti třídně podmíněným nerovnostem (tedy ne těm, jež vznikají v důsledku různých individuálních schopností).

Česká debata o Michéově knize však do jisté míry uvízla na otázce, jestli má být levice liberální nebo konzervativní – jako by existovaly pouze tyto dva politické proudy a socialistický proud vůbec neexistoval. Je to do jisté míry symptomatické. Domnívám se však, že levice si nejenže nemusí, ale ani by neměla vybírat mezi liberálním či konzervativním směřováním (a myslím, že je to i názor Michéy). Pokud se její rozhodování zúží na toto dilema a tuto perspektivu, prohraje předem. Levice nemá být chvostem ani liberalismu, ani konzervatismu, ale má rozvíjet svůj vlastní programový základ, tedy být „socialistická“ (někdy si Michéa, aby se falešnému dilematu mezi přívlastkem „liberální“ a „konzervativní“ vyhnul, vypomáhá spojením „skutečně levicová“). Obnovení socialismu tak má být svébytnou alternativou vůči oběma těmto směrům. V současných podmínkách to ale samozřejmě znamená destrukci rozšířeného mýtu, že levici lze redukovat na liberalismus, a zabránění tomu, aby se v něm rozpustila. To je i důvod, proč ostří Michéovy kritiky právem směřuje především proti liberalismu.

V této kritice sice Michéa využívá i některé prvky konzervatismu, ale jinak jeho podstatu odmítá a deklaruje se jako socialista. Z toho důvodu se domnívám, že pro jeho politickou pozici by bylo vhodnější nalézt jiné označení než „konzervativní socialista“. Především je třeba zdůraznit, že Michéa ani v *Tajnostech levice*, ani v jiných svých knihách (*L'empire du moindre mal*; *Le complexe d'orphée*; *L'enseignement de l'ignorance*; *Notre ennemi, le capital*) nikdy spojení „konzervativní socialismus“ nepoužívá. Nejbliže snad má k tomuto spojení tehdy, když v jedné větě píše o „konzervativní dimenzi orwellovského socialismu“ (není přitom náhoda, že slovo „konzervativní“ klade do uvozovek), ale hned vzápětí dodává, že skutečným principem tohoto socialismu rozhodně „není nostalgie po zaniklém

světě“, jak mu podsouvají někteří jeho liberální kritici. Zarámování jeho pozice jako „konzervativní“ tak možná zbytečně diskusi stáčí k dichotomii konzervatismus vs. liberalismus.

Druhý důvod, proč označení „konzervativní socialismus“ nepovažuji za nejvhodnější pro vyjádření Michéovy politické pozice, je to, že jde o velmi starý a zavedený pojem, který používali již Marx s Engelsem v *Komunistickém manifestu*. Je trochu projevem dějinné ironie, že autoři tímto pojmem nazývali nikoli to, co je Michéovým stanoviskem, ale naopak to, co dnes velmi přesně odpovídá myšlení nové kulturně-liberální levice. V očích komunistických klasiků do „konzervativního socialismu“ patří nejrůznější „filantropové, humanitáři a oprávcí pečující o blaho“, včetně nejrůznějších „organizátorů dobročinnosti, členů spolků proti týrání zvířat, zakladatelů abstinentských spolků“ a vůbec všelijací „pokoutní reformátoři nejrozmanitějšího druhu“. Tento typ socialismu sice skutečně usiluje o „změnu materiálních životních poměrů“, jak to tvrdí jeho představitelé, ale – dodávají Marx a Engels – tím nemíní „nikterak odstranění buržoazních výrobních vztahů (...), nýbrž administrativní reformy, které by byly provedeny na podkladě těchto výrobních vztahů, a tudíž by nic neměnily na vztahu mezi kapitálem a prací, nýbrž by v nejlepší případě zmenšovaly náklady buržoazie na její panování a zjednodušovaly by její státní hospodářství“. Existuje snad nějaká lepší definice současné nové liberálně-kulturní levice? Marx a Engels ji právem nazývají „konzervativní“ či „buržoazní“, protože navzdory různým bohu libým opatřením je její objektivní funkcí v rámci společenského systému konzervovat dané mocenské vztahy a nijak přitom nenarušit základní mocenskou asymetrii mezi prací a kapitálem, ba naopak ji prostřednictvím nejrůznějších administrativních opatření či odbouráváním hranic kapitálu ještě více upevnit, a usnadnit tak ekonomickým elitám „jejich panování“.

Myšlenkový proud, který jeho představitelé v nedávných diskusích označili jako „konzervativní socialismus“, má však zcela jiný charakter. Může se stát naopak tou formou levicového populismu, kterou levice hledá, aby obnovila své plebejské spojení s obyčejnými neprivilegovanými lidmi, na něž nejvíce dopadá nárůst ekonomických nerovností – a aby tak obnovila svůj fundament: „být hnutím obrovské většiny v zájmu obrovské většiny“.